

EL DEUTE I LA CULPA

Ferran Teixidor Valle

Ex-professor de Filosofia de l'Institut Montgrí

Hi ha temes que periòdicament van apareixer en els mitjans de comunicació, es posen de moda i desapareixen, al cap d'un temps tornen aparèixer, ressusciten i una altra vegada ocupen els titulars: un d'aquests temes és el deute, el deute estatal, o la capacitat d'endeutar-se d'un estat o la dels mateixos individus dins la societat actual, vist des de totes les perspectives.

Intentar explicar què és això del deute és el que en Slavoj Žižek¹ a *Problemas en el paraíso*, intenta fer i a més el seu funcionament dins la societat capitalista global actual però no només és en l'àmbit econòmic, sinó que també com influeix a nivell social, a nivell d'Estat i individual. Per a fer-ho es val de Maurizio Lazzarato²,

Així ens explica que 'la ideologia neoliberal porta la lògica de la competència del mercat a totes les àrees de la vida social, fins i tot les pròpies decisions polítiques (votar)', per exemple, i insisteix, el 'fet de votar' s'ha d'interpretar com una inversió fet per l'individu del seu capital individual.

Però, què és això del capital individual? És el valor personal a l'hora de prendre decisions bones o dolentes, com per exemple: canvi de feina, això fa que augmenti o disminueixi el seu valor. Així s'interpreta a l'individu com "un empresari del jo".

L'individu serà, doncs, continua explicant Lazzarato, un agent autònom que s'autoadministrarà: "un empresari del jo", i el govern de l'Estat s'exerceix sobre aquests 'mini empresaris' amb les mateixes normes del mercat, i el seu comportament queda obert a avaluació.

Així, doncs, dins el neoliberalisme, ara parla Slavoj Žižek, l'individu al que se li retalla el sou i redueixen la protecció social se li ofereix compensació mitjançant el deute, se li dona accés a crèdits al consum: textualment

"Los sueldos o salarios diferidos (las pensiones) no aumentan,

pero la gente tiene acceso a créditos para el consumo y se la anima a preparar su jubilación mediante una cartera personal de acciones; la gente ya no tiene derecho a una vivienda, sino acceso a un crédito hipotecario; ya no tiene derecho a una educación superior, pero se pueden pedir prestamos estudiantiles; la protección mutua y colectiva contra riesgos es desmantelada, pero se anima a la gente a acogerse a seguros privados.

Los trabajadores se convierten en trabajadores endeudados (tienen que pagar a los accionistas de la empresa por darles trabajo), los ciudadanos en ciudadanos endeudados, y tienen que responsabilizarse por la parte que les corresponde de la deuda de su país" pag 56.

És un deute que tu no has signat però que t'hi trobes immers. A l'individu se'l converteix en un treballador endeutat, en ciutadans endeutats i se'ls responsabilitza per la part que els correspon del deute del seu país.

Aquesta idea de l'individu endeutat el cristianisme la va saber fer molt abans.

Si repassem algunes idees del cristianisme, als evangelis, veiem que Deu envia al seu fill a morir a la creu per a redimir a tots els pecadors, vol dir que Jesucrist allibera a la humanitat de les seves culpes amb la seva sang, amb la qual cosa quedem en deute amb ell. Un deute a un Deu tot poderós és un deute infinit que, segurament, mai es podrà pagar i al mateix temps la pròpia culpa per no poder pagar-lo queda interioritzada.

L'única manera de tornar aquest deute era a través de l'obediència a la voluntat de Deu, a l'Església. Així, el deute, al controlar els comportaments passats i futurs i influir sobre la moral era una eina fonamental. Només s'havia de secularitzar-se.³

³ Fem un repàs del Pàrenostre per a veure més clara la qüestió: El Pàrenostre en llatí: (la part que ens interessa diu) *Et dimitte nobis debita nostra* (i perdona les nostres deutes) *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (així com nosaltres perdonem als nostres deutors).

El Pàrenostre de Mateu es va retocar i on diu *deute* es canvia per *culpa*, sembla però que en època de Jesús moltes famílies es veien abocades a la misèria per no poder pagar els impostos, els deutes, etc, malgrat que Jesús convida a perdonar els deutes. Sembla que es va optar traduir '*deutes*' per '*culpes*' per evitar problemes quan, sembla que, algú va condemnar el préstec i la usura.

¹ Slavoj Žižek. *Problemas en el paraíso*. (Del fin de la historia al fin del capitalismo). Anagrama. 2016

² Maurizio Lazzarato. *La fábrica del hombre endeudado* (Assaig sobre la condició neoliberal). Amorrortu. 2013

L'Estat ha sabut secularitzar, molt bé, la idea del deute amb Déu.

Fem un seguiment dins la societat neoliberal actual d'aquesta qüestió.

Primer: avui cal avaluar al possible "deutor", si es per a rebre un crèdit que l'endeutarà uns anys de la seva vida, és examinat al mil·límetre i ha de portar garanties, durant aquest temps se'l guiarà fent-l'hi pagar puntualment aquests compromís. Se'l converteix en un personatge previsible i controlat al servei del "Sistema".

Segon: aquest subjecte ha de pagar els deutes i ha d'assumir la culpa de ser un subjecte endeutat !!. Se li exigeix que tingui un comportament previsible, regular i calculador. Se'l avalua prèviament a concedir-li crèdits. Així s'eviten revoltes i rebel·lions (almenys teòricament). Se'l converteix en un individu responsable, capaç de pagar el seus deutes i a més a sentir-se culpable, fracassat, en cas de no poder fer-ho.

En conclusió: ara no només hi ha un deute sinó que es fomenta el sentiment de culpabilitat. Nietzsche va interpretar la culpa com la interiorització i repressió d'un sentiment que volia sortir cap a fora, volia desfogar-se, aquells instints d'home salvatge que buscaven la crueltat, el plaer de la persecució, l'agressivitat, es tornessin cap a dins; aquest és l'origen de la "la mala consciència". Aquest domesticar-se, aquest engabiar-se, dona origen a l'ànima: una sensació de culpa, una agressió contra un mateix. Això ho diu a *Genealogia de la moral*.

La culpa crea mala consciència.

El deute crea sentiment de culpabilitat i els sacerdots són els que han fomentat la gènesi de la consciència culpable, és a dir: la "mala consciència".

Sels fa sentir culpables de tenir un deute i han d'adaptar-se a ell i els proveïdors del deute i custodis del mateix actuen com el que la psicoanàlisi anomena "Super-jo".

El fet d'interioritzar i fitxar aquest constant "estas en deute", aquest sentiment de culpa, importa poc que sigui real o fictici, ajuda a crear un "Super-jo" intern i personal

que regeix el meu comportament i fa que el meu capital individual s'estructuri entorn seu.

Aquest "empresari del jo" ben constituït decidirà com invertir el seu futur i pagarà aquestes inversions endeutant-se, ja sigui en la hipoteca, el cotxe o la salut. Allò que havia estat un dret: a la vivenda, a l'educació o a la salut, per exemple, ara són decisions lliures d'inversió subjectes a les lleis del mercat.

Un fet curiós que conviu amb això és la publicitat comercial, que hi vol jugar un paper al animar-nos al consum com a falsa via d'alliberament i d'afirmació d'un mateix.

Aquí podríem dir que lluiten diferents tradicions: la d'afirmar-se en el consum o la del estalvi i no tenir deutes; només consumir allò que es pot pagar. Fàcilment es podrien localitzar en diferents regions d'Europa ben definides si pensem en la moral calvinista, malgrat que aquí les podem trobar també barrejades.

Així, doncs, s'ha convertit a aquest agent autònom, aquest administrador del seu capital individual en un deutor perfecte, que ha convertit el seu deute en un mitjà de control i dominació de si mateix i més encara, ja no s'espera que el torni, sinó que es perllongui indefinidament aquest deute i tenir així al deutor en permanent dependència i subordinació; igual que en el monoteisme!!

Sembla que el deute seria una eina governamental per a modular el comportament dels individus, doncs els governs també els apliquen i institucions supranacionals. Així es passa de nivell individual a nivell col·lectiu. Al concedir un crèdit no s'espera que el deutor, el país o el col·lectiu, el torni sinó que el deute es considera directament com un mitjà de control i dominació (¿política internacional?).

Els deutes s'han de perllongar indefinidament: aquest és l'objectiu dels bancs, per exemple, per a mantenir al deutor en la dependència i subordinació. És la millor forma de fidelització del client. El monoteisme ha explotat aquesta relació i sobre tot el cristianisme fins a nivells absoluts i a més potenciant el sentiment de culpa que avui també altres institucions els comencen a utilitzar; es fomenten moltes

solidaritats col·lectives (reciclatge, canvi climàtic, refugiats, etc): és un sentiment de religiositat laica.

El cristianisme ha sabut fidelitzar històrica i perfectament als creients sense cap esperança de que el deute es podrà tornar, només insistint en el sentiment de culpa, aquesta culpa interioritzada i eterna que fidelitza.

Però i el futur?

Diu Alfonso Vázquez⁴: *“entender el papel que juega la deuda en nuestras condiciones económicas, sociales y políticas es clave para desvelar su lógica y poder optar a una sociedad diferente”.*

La crisi s'acaba, això diuen, però com va començar? De fet no ens varem donar ni compte, tot d'una varem començar les retallades i ens varen dir que havíem gastat massa, que havíem estirat més el braç que la màniga. Ningú la ve preveure; cap economista la va veure venir, al principi, fins i tot, algun govern la va negar, però tot d'una varem prendre consciència que hi érem al mig.⁵

Això són coses que passen dins el neoliberalisme. Abans ens deien, anys 80 i 90: si et tornes emprenedor et realitzaràs, et faràs ric, això avui ja no funciona així, avui ja sabem que no t'enriquiràs sinó que bàsicament pagaràs deutes (Maurizio Lazzarato)⁶, el futur ha quedat desdibuixat, sobre tot per a nosaltres els habitants del sud d'Europa.

No oblidem que el 80% o més dels nous contractats ho son amb contractes precaris i que el nivell d'atur entre els joves és altíssim; que els nostres fills tenen un futur molt difícil.

“L'home endeutat” com el descriu Lazzarato, és el protagonista que ens presenten els mitjans de comunicació: “si hi ha deute és per que tu ets el culpable”, “no produeixes prou”, “cobres massa”, “et jubiles massa aviat”, etc i ahora la publicitat a aquests mateixos mitjans ens repeteix: “gasta”, “consumeix”, “compra”. Vivim en una contradicció que vol explotar el subconscient d'aquest subjecte endeutat.

Els sous no s'apugen però t'animen des d'els mitjans de comunicació i el correu personal a que demanis crèdits pel consum. ¿Qui no ha rebut, en el seu correu personal, un comunicat que t'anuncia que te'ns preconcedit un crèdit de tants mils d'euros?. No et preocupis si no tens cèntims, tu gasta, consumeix: aquesta és la divisa.

Endeuta't. Consumeix més, gasta més, després ja et diran que has estirat més el braç que la màniga, però no a nivell

individual, independentment de si hi has fet o no, sinó a nivell col·lectiu: “heu gastat massa” ens diuen “hem hagut de salvar als bancs i això fa impossible que invertim en qüestions socials, que invertim en vosaltres” ens repeteixen. Es tracta de fomentar el sentiment de culpa i sovint ens recorden el que ens correspon a nivell individual del deute estatal. Estem immersos en un deute que no hem signat i un sentiment de culpa que ens han imposat.

Com sortir d'aquest cercle viciós de deute i culpa?. Difícil donar una resposta, igual ja ens hem habituat a viure així, però una possibilitat l'apunta Zizek; el futur el tenim aquí, molt aprop, diu:

‘La gente no se revela cuando las cosas estan realmente mal sino cuando sus perspectivas se ven defraudadas’. Pag 30.

Avui els dirigents xinesos tenen por del que pot passar al seu país, ¿cal que els dirigents del sud d'Europa també la tinguin? Hi ha una generació d'estudiants defraudats:

“En la actualidad hay toda una generación de estudiantes que casi no tiene ninguna posibilidad de encontrar un empleo adecuado, lo que conduce a protestas masivas (...). Estos estudiantes no empleados estan destinados a desempeñar un papel organizador clave en los próximos movimientos emancipadores. El cambio radical nunca lo pueden llevar a cabo los pobres por sí solos. La suma de una generación de jóvenes instruidos y no empleados (combinado con una moderna tecnología digital disponible en todo el mundo) ofrece la perspectiva de una situación autenticamente revolucionaria.” pag 34.

4 Alfonso Vazquez. Know Square LS. Artículo: 'La fabrica del hombre endeudado'

5 L'Estat va salvar al capital, no a l'Estat del Benestar, no a les persones: hi ha com una subordinació d'un a l'altre. Jose Luis Pardo a *Estudios del malestar*. Anagrama, analitza amb profunditat el tema des de diferents òptiques.

6 Entrevista a Papeles de trabajo 8, 239-247.